

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДИНИ У ТЕХНОГЕННІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

К.О. Стецюра

аспірант кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті висвітлені нові горизонти перетворень в естетичній культурі людини, відкриті внаслідок кардинальних зрушень у техносфері суспільства XXI століття. Досліджено питання специфіки функціонування мультимедійного твору, дисбалансу тактильного та візуального сприйняття мистецьких творів, розглянуто проблему надсвободи мережевої інтеракції та явище трансгресії прекрасного.

Ключові слова: естетичне, інтерактивність, гіпертекст, надсвобода, трансгресія прекрасного.

Розвиток комп'ютерних технологій та систем телекомунікацій для людства у XXI ст. виявився не просто результатом революції у науковій сфері, який визначив вектор трансформацій та динаміку у виробничій сфері, а й став грандіозним поштовхом змін у духовній сфері людського буття. Технологізація, і в першу чергу, комп'ютеризація сьогодні вже не відіграє роль лише джерела збагачення засобів образотворчої виразності і нового матеріалу буття мистецтва, вона також сприяє розширенню можливості нових інтерактивних впливів на всі системи людських відчуттів, трансформує всю людську чуттєву практику.

Звичайно, такі кардинальні зрушення у духовній сфері не були проігноровані науковцями чи «викунуті за борт» теоретизування. Динамічність розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з неминучістю привела таких відомих теоретиків як А.Я.Гуревич, А.С.Канарський, М.С.Каган, Л.Т.Левчук, М.А.Ліфшиц та ін. до необхідності глибокого осмислення шляхів розвитку феномену естетичного у XXI ст. «Ударна хвиля» технологічного буму досягла і сфер культурологічних, філософських та естетичних досліджень. В. Беньямін, М. Маклюен, Н. Луман, Ж. Бодрійяр, П. Вірільо – постаті, які визначили сферу майбутніх досліджень для багатьох науковців на роки вперед і перші «вскрили» необхідність формування нових дисциплін. Сьогодні ще не відбулось достатньої конкретизації проблем чуттєвої культури в контексті становлення медіакультури та формування єдиної теорії інформаційно-комунікаційних систем на засадах трансдисциплінарності, але вже окреслені дослідницькі перспективи та визначено нові вектори руху інтересів естетики, соціології, мистецтвознавства, філософії.

Медіакультура є міждисциплінарним полем досліджень, де провідне місце повинен

займати естетичний вектор розкриття специфіки медіа як феномену сучасної культури. Та, на жаль, сучасна естетика перевантажена надмірним «естетизмом», заглиблена у вивчення окремих жанрів та видів мистецтва, занадто переймається питаннями власного історичного розвитку, і в той же час поки що неспроможна відповісти на виклики інформаційного суспільства. Поряд із своєчасною реакцією на соціальні запити дослідження медіакультури естетика має звернутись до теорії медіа, яка попередньо повинна позбутись зайвого емпіризму та поверхневості.

У даній статті ми ставимо за мету окреслити спектр проблем естетичного як сфери формування чуттєвої культури людини, які визначені розвитком інформаційно-комп'ютерних систем та демонструють гранично відмінний характер змін у духовній культурі суспільства XXI ст. Ми звернемось до питань буттєвого тла та простору функціонування мультимедійного твору, дисбалансу у використанні органів чуттів у практиках естетичного пізнання, розглянемо проблему надсвободи мережевої інтеракції та явище трансгресії прекрасного.

Глобалізація інформації та експансія комп'ютерних технологій призводить до розширення меж простору буття мистецького твору та способів його існування. Йдеться про феномен «віртуальної реальності» і можливість занурення твору у простір електронної інфосфери, де його буттєве тло стає іматеріальним. У 1984 р. У. Гібсон у своєму романі «Neuromancer» вводить поняття кіберпростору, утвореного всесвітньою телекомунікаційною мережею та іншими комп'ютерними системами комунікацій та зв'язку. Забезпечуючи інтерактивність взаємодії, саме кіберпростір є базою сучасних систем віртуальної реальності [5, 395]. Виникнення такого поля для функціо-

нування різних форм художньо-естетичної активності ставить питання про модифікацію процесу появи твору, про розширення проблематики взаємодії «автор–реципієнт» – появу феномену інтерактивності як нового способу контактування з образами електронного мистецтва, про нові форми організації та представлення культурних текстів.

Інтерактивність як визначальна складова сучасної художньо-естетичної діяльності доповнює проблемне поле чуттєвих практик людини питаннями про «мистецтво участі» та орієнтацію на процес, комунікативну ситуацію зустрічі художника з реципієнтом-партнером. Інтернет, набуваючи можливостей паралельного екзистенційного середовища, водночас стимулює творчу активність користувачів. Ідея інтерактивності не нова, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій лише розширив можливості такої взаємодії. Комп'ютерні художники прагнуть зробити свою аудиторію спів-автором творчого процесу, залучаючи читача-глядача-слухача до допрацювання «художнього проекту»; вони звертаються до реципієнта з деяким незавершеним меседжем, пропонуючи співрозмовнику вступити в активний діалог. Крім того, такий пріоритет «суб'єкт-суб'єктних» відносин призводить до питання про потенційну можливість завершеності в інтерактивній творчості, де подекуди здається, що взагалі немає художнього продукту, а відбувається лише безупинне конструювання культурних текстів у реальному часі.

Мультимедійні засоби розширюють можливості репрезентації уявного (нереального, віртуального). Бурхливий розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій та телекомунікацій дозволяє людині бути в іншому місці, не переміщуючись у просторі, зв'язки безпосередньої близькості поступаються мережеві взаємодії. Все це занурює людину у нестримний вир віртуальної реальності. Віртуальний простір – це «простір ілюзорний, створений в результаті взаємодії індивідуальної свідомості та матриць колективного підсвідомого на базі локальних соціокультурних полів» [5,442]. Кіберпростір освоюється як сфера активної культурної інтеракції, де матеріалом художньої творчості стає «глобальна територія», а мислення людини все більше набуває нелінійного характеру. Відбувається експансія гіпертексту.

Поняття гіпертексту було вперше використано математиком і філософом Т. Нельсоном, під яким розумівся документ створений з різних текстових елементів, які можна було читати у довільному порядку відповідно до інтересів користувача. З точки зору художньо-естетичного осмислення такого, в першу чергу, технологічного феномену, виникають питання щодо впливу нелінійної організації тексту, його елементів та їх взаємодії на традицій-

ні механізми художнього сприйняття. «Гіпертекст – це багатовимірна мережа, в якій будь-яка точка тут пов'язана з будь-якою точкою де завгодно» [8,91]. Процеси розпізнання, читання та інтерпретації набувають нових якостей, змінюючи не лише результат взаємодії твору та реципієнта, але й перетворюючи характер такого контакту.

Таким чином, саме віртуальне-інтерактивне-гіпертекст утворюють базу нового простору, в якому можуть функціонувати як традиційні продукти художньої культури, так і здійснюватись інші форми (продуктивні та репродуктивні) навколохудожніх практик.

Серед найбільш актуальних питань зі сфери трансформацій естетичних практик людини ХХІ ст. залишається концепція іконічного/пикторального повороту у культурі, тобто орієнтація на мову техногенного візуального образу. Поряд із цим Інтернет-мистецтво дозволяє звернутись до переоцінки значення тактильного досвіду людини та безпосереднього контакту. Врешті-решт, перед нами постає питання з однієї сторони – домінування зорового сприйняття, з іншої – значення дотику як зв'язку з реальністю та в той же час продовження тіла у технічних засобах. У даному дослідженні зацентруємо увагу на тактильному сприйнятті у контексті трансформацій людської чуттєвої культури в інформаційному суспільстві.

Дотик є нашим зв'язком зі світом, він дозволяє усвідомити свою тілесність, сприйняти себе як окремий вид буття. Сьогодні особлива увага звертається на його безпосередність, адже він вказує на контакт з інтимною сферою, на те, що до дійсності представленої за його допомогою можна доторкнутись. Торкатись означає бути доторкнутим, це єдине відчуття, яке забезпечує подібну «зворотність», яке водночас діє і сприймає. «Тактильне – це ще одна дорога до світу речей» [1, 261]. Ми торкаємось до світу, коли він торкається до нас.

Інтерактивні твори вимагають від нас не простого споглядання та мислення, а й попереднього ініціювання акції контакту з ними. Натискання клавіш як подібний акт створює відчуття індивідуального вибору з претензією на реалізацію утопії про суспільство неповторних особистостей. Насправді ж це лише ілюзія, яка, крім іншого, ставить питання про відповідальність реципієнта як співавтора, коли акт участі у співтворінні – це згода на часткову відповідальність за результат, за твір.

Дотик не пов'язаний з якимось окремим органом відчуття, у цьому процесі задієне все тіло. Та розвиток технологій та інтерактивності ставлять питання про межі нашого тіла – де воно закінчується? чи має воно лише фізичний вимір? М. Маклюєн називав медіа продо-

вженням нашого тіла, в яке проникають численні протези і стають його частинами. Ця думка дуже вдало була передана І. І. Засурським: «...еволюція людини як виду і істоти відбувається багато в чому під впливом засобів праці і комунікації, тому що кожне з них дає нове розширення людських можливостей, модифікує місце існування і, як наслідок, змінює також враження людини про себе і світ довкола, часто самим радикальним чином. Медіа і засоби праці є «продовженням людини» постільки, оскільки в еволюції нашого виду вони дозволили нам зробити ривок. Вони стали нашою другою природою – рукотворною, але такою, що розвивається з неймовірною швидкістю» [2]. В такій ситуації саме дотик прояснює наш контакт зі світом, дозволяє усвідомити, що ми є буттям невідокремленим від інших, підвищує нашу чутливість до реальної дійсності.

Логіка історичного розвитку етичного та естетичного у єдності їх буття як сфер духовного неминує актуалізує проблематику свободи вибору людини ХХІ ст. У докомп'ютерну еру розвитку капіталізму протиріччя між суспільним буттям та суспільною свідомістю породили «закінчені як матеріалістичні, так і ідеалістичні теорії про людський дух, свідомість, розум», відбулось «становлення моральної форми духовного взагалі», сформувались теорії свободи волі та вибору, були здійсненні спроби впровадження їх у практику. Такі питання захисту прав людини та забезпечення можливостей її самореалізації залишились центральними і в епоху інформаційної революції, набуваючи ще більших масштабів у прагненні їх забезпечити. Та реальність буття людини в епоху становлення «К-суспільства», суспільства знань, породила зворотню проблему – проблему надсвободи та безграничного вибору, відповідно й поставило питання про етичні межі чуттєвих практик. Найбільш актуальними серед них можна назвати проблеми системи захисту інтересів глядачів-слухачів-читачів, змін характеру взаємодії аматорів та професіоналів у сфері художньо-естетичної творчості та питання захисту прав на інтелектуальну власність.

Користувач Інтернету має вільний доступ до контенту майже будь-якого характеру – від новин через твори мистецтва до заборонених зон сексу та насилля. Цензура та будь-які системи захисту інтересів споживача мистецьких творів та правокористувачів, як правило, виявляються неефективними. Змінюється також особливості діяльності любителів та професіоналів у медіапросторі. Якщо, наприклад, професійний письменник звик за написанням отримувати фінансову винагороду, і навряд буде зацікавлений розміщувати в Інтернеті результати своєї творчості задарма,

то «Всесвітня павутина» стає раєм для графоманів. Така можливість стає водночас мотиваційним фактором для аматора і у процесі постійної регулярної практики він може стати майстром своєї справи, а може загубитись у безлічі псевдомистецьких творінь та динамічній мозаїчній їх зміні. У будь-якому випадку, завжди є магістральна лінія розвитку культури, яка все розставляє по місцях. Саме вона диктує, що залишиться у культурному багажі цивілізації, а що пройде непомітним. А ідея, що в Інтернеті всі рівні, що хаотичність та децентралізованість контролю дозволяє відкрити у собі генія, – це лише ілюзія. І формула «талант+спонсор» – це лише поверхня айсбергу та далеко не вичерпує сутності механізму появи шедевр. У той же час загальнодоступність продуктів непрофесіоналів, з однієї сторони, мотивує розвивати себе та відкриває дорогу для становлення молодих геніїв, з іншої – відкриває талановитим митцям ціле безмежне поле різноманітних ідей як матеріалу для створення його шедевр.

Також сьогодні увага дослідників у сфері взаємодії медіа та мистецтва повернута до явища трансгресії прекрасного як однієї з найголовніших естетичних цінностей. Дослідження різних способів прекрасного, його втілення та проявів актуалізується у контексті позаестетичного функціонування естетичних цінностей у просторі медіакультури. Нового звучання набувають питання «чи існує якась принципова грань між двома родами цінностями – утилітарними та естетичними, якщо навіть врахувати їх відносність та найтісніший зв'язок?...якщо така межа існує, то де причина їх змішування в уявленні людей, інакше кажучи, причина зведення утилітарного до рангу естетичного?»[4, 21].

По-перше, поширеним явищем є зловживання образами ідеалізованої постаті, гарних речей та красою людського тіла. Відбувається вибудовування асоціативного ряду між прекрасним та етичним, ми підсвідомо схильні наділяти гарних людей різними чеснотами. По-друге, медіа часто використовують ефекти «сусідства», коли враження від споглядання прекрасного поширюється на речі, розташовані поряд у просторі, таким чином набуваючи додаткової ваги та цінності. Така експлуатація краси призводить до нібито-відкриття прекрасного в предметі повсякденного вжитку. Наслідком такого втручання у світ естетичного є зміна статусу і цінності краси, коли вона штучно прищеплюється речі, яку можна купити, товару щоденного використання, і цим самим знищує незвичайність такого явища і робить його розповсюдженим.

Сприйняття прекрасного деформоване внаслідок підкорення медіа технік впливу на

людську психіку, що значно відрізняє сприйняття прекрасного у художньому творі. «Специфічне значення прекрасного не полягає в його утилітарній корисності (не все корисне прекрасно, як і не все прекрасне має утилітарну користь). Основне значення прекрасного для людини і суспільства – духовно-практичне. Тому справжнє естетичне сприйняття прекрасного безкорисливе, тобто воно протиставлене вульгарному утилітаризму і егоїстичній самокорисливості. Проте безкорисливість у відношенні до прекрасного не означає незацікавленості. Переживання прекрасного тому і безкорисливе, що у ньому зливаються особисті і суспільні інтереси, людина відчуває себе особисто причетною до суспільного значення прекрасного. Те, що є прекрасним насправді, може відображатися в мистецтві. Але і само мистецтво прекрасне, тобто художньо цінне, тоді і остільки, коли і оскільки в ньому правдиво відбивається життя у всіх своїх естетичних проявах крізь призму гуманістичних ідеалів, виражено духовне багатство людської особи, втілене в майстерно-досконалій формі [9].

Та наділення рисами прекрасного предметів споживання нівелює визначальну його рису – буття цінністю самою в собі. Техніки сьгодні дозволяють ще більшу утилітаризацію предмета: сучасна комп'ютерна графіка, нові методи виконання широкоформатних фото сприяють «естетизації» або навіть надестетизації повсякденності; це нівелює цінність художнього твору і прекрасне перетворюється з унікального на побутово-тиражоване. Звичайні оточуючі речі перетворюють у «витвори мистецтва». Та насправді питання стоїть у за-

доволенні людей предметами їх практичного використання, так як вимоги до речі зростають і відповідно, коли потреба, яка постійно вдосконалюється, незадоволена, то вона втілюється у появі «ідеалу виробництва», з чогось просто необхідного перетворюється у наднеобхідне – «естетичне». Інакше кажучи, «естетичність» утилітарному надають ті особливі можливості суспільного виробництва, з якими пов'язане повне задоволення людей предметами їх безпосереднього користування» [4, 22]. Така ситуація говорить лише про те, що дійсна гармонія життя людей перетворюється у дисгармонію, що на рівні буденного компонується естетизацією споживання, ідеал естетичний перетворюється в ідеал утилітаристський.

Таким чином, у XXI ст. виникли нові багаті можливості художнього об'єднання простору і часу, відкриті сучасною технікою, модифікувались форми буття художніх цінностей та форми їх сприйняття. Постало багато нових проблем чуттєвих практик людини викликаних устремлінням мистецтва у сусідній із ним вимір – у світ техніки. Та врешті-решт, всі трансформації у сфері естетичного є закономірним процесом перетворень у сфері суспільного виробництва та суспільного буття і з необхідністю потребують глибокого осмислення, а всі попередні надбання світової філософсько-естетичної думки мають бути доведені «до сучасного рівня конкретності, до того рівня на якому вони виявляться ефективним засобом осягнення «специфічної логіки специфічного предмету»(Маркс)» [6,76].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства: пер. с англ. / Р. Арнхейм. – М.: Прометей, 1994. – 352 с.
2. Засурский И. Продолжение человека [Електронний ресурс] // Независимая газета. – 17 сентября 2004. – Режим доступа: http://www.ng.ru/internet/2004-09-17/11_mcluen.html
3. Каган М.С. Морфология искусства. Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств / М.С. Каган. – Л.: Искусство, Ленинградское отделение, 1972. – 440 с.
4. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса / А.С. Канарский. – Киев, 2008. – 380 с.
5. Новые аудиовизуальные технологии: уч. пос. / Отв. ред. К. Э. Разлогов. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 488 с.
6. О состоянии и направлении философских исследований // Коммунист. – 1979. – № 15. – С. 66-79
7. Разлогов К.Э. Искусство экрана: от синемаатографа до Интернета / К.Э. Разлогов. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 287 с.
8. Эко У. От интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст // Эко У. – М: Интернет, 1998. – №6-7. – С. 91-92.
9. Эстетика: словарь [под общ. ред. А. А. Беляева и др.]. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2010 р.